

УДК 37(470+571)-05Ланге“18/19”

ГАННА КОРНЮШ

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

**ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. М. ЛАНГЕ У РОЗВИТОК
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ ХІХ –
ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Стаття присвячена визначенню ролі професора М. М. Ланге у становленні педагогічної освіти майбутніх учителів, яких готували в стінах Новоросійського університету на межі ХІХ – ХХ ст. Розкрито зміст діяльності ученого у напрямі пропагування педагогічної підготовки майбутніх викладачів середніх навчальних закладів досліджуваного періоду.

Ключові слова: *Микола Ланге, університет, педагогічна освіта, педагогічна підготовка*

Постановка проблеми. Сучасні процеси реформування освіти України вимагають підвищеної уваги освітян зокрема до педагогіки – науки, яка є базисом освітнього процесу. Високий рівень викладання педагогіки як університетської дисципліни є неможливим без опрацювання, переоцінки і творчого використання надбань освітянської

думки минувшини. Ураховуючи те, що у сьогоднішньому історико-педагогічному дискурсі увага науковців фокусується довкола персоналістичного напрямку у вивченні педагогічних ідей та динаміки становлення освіти, актуальним видається звернення до спадщини тих громадсько-освітніх діячів, які переймалися проблемами вітчизняної освіти, зокрема станом викладання педагогічних дисциплін.

Однією з видатних, проте недостатньо вивчених освітянських постатей кінця XIX – початку XX ст. є Микола Миколайович Ланге (1858-1921 рр.) – невтомний освітянин німецького походження, народжений у Росії, який після призначення на посаду викладача Імператорського Новоросійського університету (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), усе своє життя провів на українських теренах, докладаючи значних зусиль для поширення просвіти та вирішення освітніх проблем Одеського регіону України.

Метою статті є визначення внеску професора М.М. Ланге у набуття педагогікою статусу самостійної університетської дисципліни і встановлення ролі науковця у пропагуванні педагогічної освіти майбутніх учителів.

Аналіз історико-педагогічних джерел, присвячених вивченню стану викладання педагогічних дисциплін у вітчизняних класичних університетах кінця XIX – початку XX ст., а також періоду, який передував цим хронологічним межах, дозволив установити, що вивчення тенденцій та динаміки розвитку педагогіки як науки та навчальної дисципліни в імперську добу становить значний інтерес для сучасних учених, адже ця історична віха знаменна першими кроками на шляху виокремлення педагогіки із загалу наукових знань гуманітарного циклу й набуття нею статусу автономної освітньої дисципліни. До того ж, саме цього часу професори та викладачі вишів, де готували учителів, стали вбачати доцільність педагогічної підготовки майбутніх учительських кадрів. Вони підкреслювали необхідність глибокої педагогічної просвіти студентів, які здобували учительську спеціальність. Л. Ф. Курило, на основі вивчення історико-педагогічних публікацій, архівних джерел та періодичних видань тієї доби, особливо відзначила істотний внесок таких відомих професорів українських класичних вишів, як Х. П. Роммель, А. О. Валицький, М. О. Лавровський (Харківський університет), С. С. Гогоцький (Київський університет) та М. М. Ланге (Новоросійський університет) у сприянні поширенню педагогічної освіти, що реалізовувалося у розробці авторських програм та навчально-методичного забезпечення педагогічних дисциплін [6, с. 40].

Зупиняючись докладніше на стані педагогічної підготовки майбутніх учителів у Новоросійському університеті, зазначимо, що у другій половині XIX ст., до ініціатив М. М. Ланге, у виші переважала думка, що майбутнім учителям потрібні тільки фахові знання, а методикою вони оволодіють самостійно на практиці. Так, на одній з рад Новоросійського університету було організовано обговорення наступних питань:

Чи потрібна педагогічна підготовка вчителів у закладах закритого типу?

Чи можна готувати вчителів для гімназій при університетах і чи потрібен ще й центральний заклад для цієї мети?

У чому повинна полягати педагогічна підготовка учителів і коли вона має починатися?

На перші два питання відповідь була негативною. Відповідь Ради на третє питання можна сформулювати наступним чином: у процесі наукової освіти підготовка є природною та має відбуватися протягом усього періоду навчання, але без спеціалізації, а учительство є приватною справою. Такий погляд на педагогічну підготовку учительських кадрів залишався панівним вкрай довго. Перші ж позитивні зрушення в переоцінці важливості професійної педагогічної підготовки відбулися, коли в університеті почали викладати І. І. Мечніков, І. М. Сеченов, Н. О. Умов. Але найрадикальніші зміни в переосмисленні необхідності учительської підготовки стали можливі лише з приходом до університету прогресивно мислячих викладачів, у плеяді яких особливе місце посідав М. М. Ланге, який «був прямим носієм тих думок про зв'язок університетів із середньою школою, що їх висловлювали М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський» [4, с. 389].

Аналізуючи сучасний йому стан педагогіки, М. М. Ланге характеризував його як хаотичний, неважаючи на обсяги та багатство педагогічної літератури [1, с. 56]. На думку ученого, для

того, аби педагогіка стала відструктурованою системою, розвиток педагогічної теорії та практики повинен був базуватись на «науковій обробці питань», активному використанні у педагогіці експерименту. Такий погляд ученого обумовлений його науковими інтересами у психологічній царині, адже М. М. Ланге вважається одним з ініціаторів та корифеїв експериментального напрямку у психології. Крім того, умовою оформлення педагогічної науки в систему повинні, на його думку, стати колективні зусилля педагогів-практиків та педагогів-науковців [1, с. 59].

М. М. Ланге твердо наголошував на необхідності педагогічної освіти випускників університету. Так, у праці «Єдність університету і система факультетів», критикуючи тогочасний порядок розмежування університетських факультетів, учений висловлював своє невдоволення з приводу підготовки майбутніх учителів, спричинене нераціональним, на його думку, розподілом факультетів і предметів у їхніх межах. Так, студенти-математики, навчаючись на фізико-математичному факультеті, були повністю позбавлені можливості повноцінної професійної підготовки, адже їм взагалі не викладали психологію та педагогіку з причини віддаленості психологічних й педагогічних наук від предметів їхнього факультетського спрямування. М. М. Ланге вважав таких учителів «недостатніми педагогами», незважаючи навіть на той факт, що вони досконало засвоїли повний цикл предметів своєї спеціальності [7].

Учений постійно підкреслював, що, поряд із читанням лекцій загального курсу педагогіки з елементами історії, потрібно викладати основи дидактики, проводити семінарські заняття з питань окремих дидактик (методик), з історії школи, історії педагогічної теорії. Заповітною мрією вченого було заснування кафедри педагогіки, де б працювали найкращі науковці-професіонали, які були б одночасно й вчителями-практиками [1, с. 58]. Це бажання було частково реалізовано у 1900 р., коли при Історико-філологічному товаристві Новоросійського університету став функціонувати Педагогічний відділ, очолений професором М. М. Ланге. Як дозволяє стверджувати аналіз історіографічної літератури щодо діяльності Історико-філологічного товариства та Педагогічного відділу при ньому, з часом останній трансформувалася у цілком самостійну організацію, із більш окресленою метою. По-перше, Педагогічний відділ займався науковою розробкою питань педагогіки, а, по-друге, надавав моральну та матеріальну допомогу особам, які вирішили присвятити своє життя педагогічній справі. Історико-філологічне товариство мало власну касу, яка постійно поповнювалася завдяки коштам, отриманим від читання публічних лекцій небайдужими його учасникам, серед яких був і М. М. Ланге [3, с. 87].

Починаючи з 1894-1895 н. р. М. М. Ланге з власної ініціативи став читати поряд із курсом філософії, ще й курси психології та педагогіки – спочатку як відгалуження філософії, а згодом (з 1895 р.) – як окремі предмети. Як засвідчує аналіз історико-педагогічних джерел, уперше в історії вищих навчальних закладів у Новоросійському університеті на історико-філологічному й фізико-математичному факультетах став читатися курс педагогіки. Розроблений професором М. М. Ланге педагогічний курс був на той час справжнім новаторством [4, с. 389].

Педагогічна підготовка майбутніх учителів при університеті, всупереч її необхідності, тривала недовго. В роки реакції Міністерством було заборонено читання педагогічних дисциплін. Аби довести доцільність університетської педагогічної освіти майбутніх учителів, М. М. Ланге був змушений звернутися до міністра освіти Л. А. Кассо і до попечителя Одеського навчального округу Х. П. Сольського. У своєму листі М. М. Ланге писав, що курс педагогіки викликав значний інтерес, обумовлений потребами майбутньої професії. Більш того, професор зазначав, що пропозиція щодо запровадження курсу педагогіки в університетах була радо зустрійта, адже таке нововведення сприяло задоволенню важливої освітньої потреби педагогічної підготовки майбутніх учителів середніх шкіл, що, в свою чергу уможливило поліпшення викладацького складу гімназій. М. М. Ланге, підкреслюючи важливість навчання майбутніх учителів педагогіці, обґрунтовував це тим, що будь-яка школа тримається на вчителіві.

Також учений підкреслював, що читання курсів педагогіки при університетах забезпечить умови для подальшого становлення та розвитку педагогічної думки: «Відкрилася надія, що

науковий рух педагогічної думки у нас, віднайшовши опору та вихідний пункт в університетському викладанні, піде швидше по шляху, вказаному їй ще Ушинським, тоді як зараз ледве не кожне покоління педагогів повинно було починати справу спочатку, без знання всього вже досягнутого у нас і в Європі» [4, с. 389].

Як дозволяє стверджувати аналіз історіографічних джерел педагогічного спрямування, чимало університетських викладачів, які читали педагогіку на рубежі XIX-XX ст., будучи у цьому ініціаторами і новаторами, перебували під сильним впливом традицій іноземної педагогічної думки [6, с. 38]. До них належав і професор М. М. Ланге, який широко застосовував надбання закордонної педагогіки. У його архіві зберігаються цінні нотатки до курсів лекцій з педагогіки античного світу, педагогічної історії Франції XVIII ст., школи в Англії, а також нотатки до читань, що стосувалися життя та педагогічної діяльності Ф. Гербарта, Я.-А. Коменського, Й. Г. Песталоцці та інш.

Спираючись на використання іноземного педагогічного досвіду, вчений звертав увагу на позитивний приклад країн Західної Європи, а саме Німеччини та Франції, освітнім та виховним традиціям яких науковець виділив значне місце у рамках своїх програм з педагогіки. М. М. Ланге обґрунтовував необхідність заснування при університетах кафедр педагогіки, метою функціонування яких була би підготовка студентів до майбутньої учительської діяльності, наступним чином: «Я переконаний, що благо нашої середньої школи не тільки вимагає вивчення педагогіки в університетах, а й заснування в них спеціальної й самостійної кафедри педагогіки, звідки впливав би науковий напрям у цій галузі, як це має місце в Німеччині та у Франції» [4, с. 390].

Читалися курси лекцій з педагогіки професором М. М. Ланге ще до відповідної пропозиції Міністерства. Як зазначав сам М. М. Ланге у листі щодо захисту викладання педагогічних дисциплін при університетах, лекції з окремих частин педагогіки стали читатися ним щорічно, у тому числі завдячуючи підтримці факультету. Один рік студентам викладалися основи дидактики, а саме: психологічні основи навчання, вчення про мету загальної освіти, основи школознавства, теорія навчального плану і теорія навчального процесу. Наступний навчальний рік був присвячений історії педагогіки, тобто історії педагогічної теорії та історії шкіл.

Особливий інтерес для історико-педагогічних досліджень являє машинописний рукопис курсу «Основи дидактики», складений одним зі студентів за редакцією М. М. Ланге, а також програма даного курсу, розроблена самим ученим. Упроваджений професором курс «Основи дидактики» є вкрай цінним й особливим з огляду на те, що, перш за все, як фундамент дидактики учений, будучи видатним психологом та філософом-етиком, насамперед висуває принципи етики, а, по-друге, психології. І якщо психологічні засади дидактики сьогодні не піддаються сумніву, то етичний складовий, як слушно зазначає О. А. Горчакова, більшість дослідників не приділяють достатньо уваги, не вважаючи на те, що порушення етичної проблематики не менш важливе, ніж вивчення психологічних аспектів педагогіки [2, с. 355].

Курс «Основи дидактики» містив 30 лекцій, які, як зазначалося вище, були присвячені питанням зв'язку педології та психології, етичних основ дидактики, теорії навчального плану, теорії навчального процесу тощо. Метою даного курсу, як визначив сам професор М. М. Ланге у заключному слові, адресованому слухачам, було, перш за все, його намагання «пробудити вашу [студентську] педагогічну думку, розширити її горизонт». Професор вважав, що обмежений у часі й об'ємі університетський курс не міг забезпечити студентів усіма необхідними педагогічними знаннями, а тому бажав спонукати майбутніх педагогів до безперервного саморозвитку в учительській професії, постійного оновлення педагогічного світогляду [8].

Подібна думка щодо важливості постійного професіонального саморозвитку та самовдосконалення вчителя простежується і в педагогічній спадщині С. І. Миропольського, М. І. Пирогова, П. Ф. Каптерєва. Наприклад, П. Ф. Каптерєв, наголошуючи на необхідності безперервної роботи педагога над собою, заповідав: «Учителі самі повинні постійно вчитися, вчитися та вчитися – це найважливіший заповіт, який тільки може дати їм дидакт, у виконанні його – основна сила» [5, с. 597]. Схожі повчальні слова знаходимо у висновку до курсу, в якому професор М. М. Ланге звернувся до студентів, майбутніх педагогів, із таким напученням:

«Кожний з вас, обираючи своєю спеціальною діяльністю вчителювання, не може, вочевидь, обмежуватися вивченням лише педагогічного курсу, але постійно повинен розширювати у цій галузі свої знання через читання педагогічних творів і через педагогічну практику. Той, хто не йде вперед, неминуче відступає назад, і ніде це загальне положення не має більшої сили, ніж у педагогічній діяльності: учитель з душею вже мертвою не може, певна річ, спонукати до нового життя своїх учнів» [8].

Висновки. Очевидно, що педагогічна персоналія М. М. Ланге являє собою значний інтерес для дослідників проблеми університетської педагогічної підготовки майбутніх учителів середніх шкіл досліджуваного періоду. На основі аналізу історіографічних публікацій та архівних джерел доходимо висновку, що постать М. М. Ланге як освітянина є цікавою для історико-педагогічної науки, адже важко переоцінити його організаційно-методичні зусилля щодо покращення рівня педагогічної підготовки майбутніх учителів, що реалізовувалися у розширенні предметного поля дисциплін, піклуванні про педагогічну обізнаність майбутніх педагогів та порадах останнім щодо необхідності безперервного професійного самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Гольдин Ф. Л. Прогрессивная педагогическая мысль Юга Украины II пол. XIX – нач. XX ст.: конспект спецкурса для студентов госуниверситета / Ф. Л. Гольдин. – Одесса, 1965. – 80 с.
2. Горчакова О. А. Развитие психолого-педагогических наук на историко-филологическом факультете Новороссийского университета / О. А. Горчакова // Записки исторического факультета. – 2005. – Вып. 16. – С. 351-357.
3. Гребцова И. С. Новороссийский университет в развитии благотворительности в Одессе (вторая половина XIX – начало XX ст.) : Благотворительность и меценатство в Новороссийском университете / И. С. Гребцова. – Одесса : Астропринт, 2009. – 504 с.
4. Історія Одеського університету за 100 років. – Київ, 1968. – С. 382-408.
5. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П. Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения под редакцией А. М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – С. 598.
6. Курило Л. Ф. Стан викладання педагогічних дисциплін у класичних університетах України (XIX – початок XX ст.) / Л. Ф. Курило // Шлях освіти. – 2011. – № 3 (61). – С. 35-40.
7. Ланге Н. Н. Единство университета и система факультетов / Н. Н. Ланге // Высшая школа: Бюллетень Одесского Сквиуза. – 1919. – № 1 (июль). – С. 18-20.
8. НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, Відділ рідкісних книг та рукописів, архів М. М. Ланге, п. 12, од. зб. 100, арк. 1-122.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015 р.

КОРНЮШ А.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Украина

ВКЛАД ПРОФЕССОРА Н. Н. ЛАНГЕ В РАЗВИТИЕ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX СТ.)

Статья посвящена определению роли профессора Н. Н. Ланге в становлении педагогического образования будущих учителей, которых готовили в стенах Новороссийского университета на рубеже XIX – XX ст. Раскрыто содержание деятельности ученого в направлении пропагандирования педагогической подготовки будущих преподавателей средних образовательных учреждений исследуемого периода.

Ключевые слова: Николай Ланге, университет, педагогическое образование, педагогическая подготовка.

KORNYUSH N.

N. S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university, Ukraine

PROFESSOR M. LANGE'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY EDUCATION (THE END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY)

The article is aimed at defining the role of Mykola Lange in the development of pedagogical university education of future teachers that were prepared at the Imperial Novorossiya University in the end of the

XIX – beginning of the XX century. The content of the scientist's educational activity directed at promoting the pedagogical training of future teachers of secondary educational establishments of the period under study has been revealed.

The source field of the given historical and pedagogical problem has been clarified and expanded, unknown archival documents concerning Mykola Lange's pedagogical activity have been introduced into scientific usage that has made it possible to extend the coverage of the pedagogical thought in Ukraine in the end of the XIX – beginning of the XX century and to determine the importance of Mykola Lange as a pioneer of the higher pedagogical education for future teachers.

Key words: *Mykola Lange, university, pedagogical education, pedagogical training*